

Lublin

PAULINA LITKA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5164-8892>

paulina.litka@umcs.pl

*Mesjańskie imaginarium XXI wieku... Wizja mesjanizmu polskiego
w przestrzeni public history. Wybrane przykłady**

The Messianic Imaginary of the 21st Century... The Vision of Polish Messianism
in the Space of Public History: Selected Examples

ABSTRAKT

Odradzanie się mesjanizmu polskiego w nurcie *public history* stanowi dziś interesujące zagadnienie dla interdyscyplinarnych studiów w ramach nowej humanistyki. To istotny problem badań nad historią publiczną, z uwzględnieniem wpływu mitu mesjanistycznego na indywidualne wybory jednostki. Obecny w sferze politycznej, społecznej, gospodarczej, technologicznej, a także w słowach piosenek, grach komputerowych czy wideo-art, często nie wyrażane wprost, stają się ważnym elementem współczesnej kultury.

Słowa kluczowe: mesjanizm polski; mit mesjanistyczny; nowa humanistyka; *public history*

* Artykuł stanowi fragment pracy doktorskiej pt. *Mesjanizm polski w funkcji mitu historyograficznego. Od tradycji XIX-wiecznej po współczesny dyskurs publiczny* (Lublin 2021), napisanej w Katedrze Metodologii i Badań nad XX–XXI wiekiem pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Pomorskiego i dr. hab. Ewy Solskiej. Z uwagi na obszerność i wielowątkowość tematu w niniejszym artykule uwzględniono jedynie wybraną literaturę naukową, m.in.: A. Walicki, *Millenaryzm i mesjanizm religijny a romantyczny mesjanizm polski. Zarys problematyki*, „Pamiętnik Literacki” 1971, t. 62, nr 4, s. 23–46; P. Litka, Ł. Kowalik, *Polski mesjanizm romantyczny*, „Przegląd Filozoficzny” 2018, nr 1(105), s. 67–91; *Mesjanizm polski i martyrologia narodowa w polskiej sztuce sakralnej i religijnej. Wybrane zagadnienia*, red. G. Ryba, Rzeszów 2016; *Spór o mesjanizm*, t. 1: *Rozwój idei*, oprac. A. Wawrzynowicz, Warszawa 2015; R. Krzemień, *Patriotyzm ekonomiczny – droga do wzmocnienia gospodarki czy droga donikąd?*, „Civitas Hominibus” 2019, nr 14, https://ch.ahelodz.pl/sites/default/files/04_ch_14_krzemien.pdf (dostęp: 12.07.2022), s. 63–74; K. Małysa, *Mesjanizm w polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku. Zarys historii*, Oświęcim 2020.

Musimy nauczyć się żyć mitologicznie. (...) Żyć mitologicznie to zacząć ujmować transcendencję, ujrzeć ją żywą w sobie, w swym życiu, w swej pracy, w swych znajomych i otoczeniu¹.

WSTĘP

Obecność we współczesnym dyskursie publicznym mitu mesjanistycznego, którego rodowód sięga dziedzictwa romantycznego i XIX wieku, może być zarówno tematem interesującym dla młodego pokolenia badaczy, jak i istotnym, a zarazem problematycznym wątkiem w XXI wieku. Stanowi on bowiem m.in. element świadomości historycznej², narzędzie służące jednostce/zbiorowości do objaśniania świata, odniesienie dla pamięci kulturowej, stan umysłu ludzkiego czy też narrację tożsamościową. Występując dzisiaj pod różną postacią, m.in. w sferze politycznej, społecznej, gospodarczej, a nawet – ku zdziwieniu – technologicznej, kreuje w oczach jednostki pewien obraz przyszłości. Jego uobecnianie się w obszarze *public history*³, ukonkretnione poprzez różnego rodzaju teksty werbalne,

¹ K. Wilber, *Niepodzielone. Wschodnie i zachodnie teorie rozwoju osobowości*, Poznań 1996, s. 164–165.

² Rozumianej tu przede wszystkim jako „zdolność postrzegania własnych losów jako części linearnego procesu historycznego, jak również pewien zespół wyobrażeń odnoszących się do przeszłości, w szczególności – przeszłości grupy, z którą jednostka identyfikuje się (np. Kościół, naród, państwo)” (hasło: *Świadomość historyczna*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/swiadomosc-histeryczna;3984377.html>, dostęp: 12.07.2022), co znajduje potwierdzenie m.in. w słowach przytoczonych przez polską socjolożkę, Barbarę Szacką (*Świadomość historyczna (Wnioski z badań empirycznych)*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 1(200)), s. 233), mianowicie: „(...) przez »świadomość historyczną« rozumie się (...) po pierwsze, zjawiska związane z »włączaniem przeszłości do aktualnej świadomości społecznej« czy »sumę wyobrażeń o przeszłości« albo sposób myślenia o niej. Po drugie, (...) widzi się w niej świadomość linearności czasu, tego że terażniejszość znajduje się pomiędzy przeszłością a przyszłością, a także poczucie własnej historyczności, świadomość bycia niepowtarzalnym fragmentem jakiegoś ciągu”. Na temat świadomości historycznej zob. *Studia nad świadomością historyczną Polaków*, red. J. Topolski, Poznań 1994; H. Samsonowicz, *Mity w świadomości historycznej Polaków*, [w:] *Oblicza polskości*, red. A. Kłoskowska, Warszawa 1990, s. 152–153; *Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych, socjologicznych i historyczno-dydaktycznych. Materiały konferencji naukowej*, red. J. Maternicki, Warszawa 1985; *Świadomość historyczna Polaków. Problemy i metody badawcze*, red. J. Topolski, Łódź 1981; J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1968, s. 41.

³ *Public history* – historia publiczna, historia w przestrzeni publicznej. Jak zaznacza w swoim artykule polska historyk Joanna Wojdon (*Public history, czyli historia w przestrzeni publicznej*, „Klio” 2015, t. 34, nr 3, s. 30), „Barbara Franco, cytowana przez [doktor filozofii] Faye Sayer, pisze, iż *public history* jest historią dla ludzi (*for the public*), przez ludzi, z ludźmi i o ludziach. (...) istotą jest skupianie się na odbiorcach oraz ich potrzebach i oczekiwaniach, a nie na badanych, zachowywanych czy eksponowanych obiektach”. Akcent położony jest tutaj na stronę odbiorców, publiczność, ponieważ „historia publiczna koncentruje się na odbiorcach, a nie na obiektach. (...) historyk »publiczny« dba o rzetelność przekazu historycznego, ale również – albo przede wszystkim – o to, żeby ów przekaz dotarł do odbiorców. Istotą jego pracy jest więc zrozumienie ludzi, nawiązanie z nimi kontaktu, zaangażowanie własne i odbiorców” (*ibidem*, s. 34). Zob. także m.in.: *Historia*

spektakle, filmy, wideo-art, gry komputerowe, reklamy czy wydźwięki muzyczne, odgrywa ogromną rolę w odniesieniu do perspektywy „mesjanistycznych oczekiwań” ze strony społeczeństwa, w szczególności osób młodych. Dla nich bowiem polski mesjanizm staje się już niekoniecznie zagadnieniem odnoszącym się m.in. do idei Chrystusa narodów bądź do poety-wieszczka Adama Mickiewicza i przesłania zawartego w jego utworach: III części *Dziadów* (*Widzenie księdza Piotra*) czy *Księgach narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*. Stanowi on często np. swoisty performance narodowo-patriotyczny (względem heroiczno-martyrologicznego ujęcia przeszłości) z supozycją wybraństwa i misji do spełnienia.

Dziewiętnastowieczny mesjanizm polski, rozpatrywany jako usystematyzowany zespół koncepcji metafizycznych, mistycznych, historiozoficznych, moralnych i politycznych, przypisujący podległemu trzem zaborcom narodowi polskiemu rolę mesjasza narodów, ulega obecnie zmianie, przeobrażeniom, dekonstrukcji. Przybierając postać/funkcję mitu, w pewien sposób „odnawia” strukturę ludzkiej świadomości. Wspomniana idea Chrystusa narodów to powracający „mechanizm” w historii, przybierający jednak dzisiaj nieco inną formę. Idea Chrystusa narodów stanowi teraz bardziej poręczny stereotyp współczesności, wykorzystywany np. w polityce historycznej, niż pewną pamięć o cierpiącym narodzie polskim i głębokim sensie ofiary przez niego złożonej. Polski naród umęczony, zakuty w kajdany, ubiczowany jak Chrystus, zwieńczony cierniem staje się dzisiaj narodem, który chce walczyć o swoje wszelkimi możliwymi środkami, górować nad innymi nacjami, nad drugim „ja”. Pragnie zbawiać wszystkich, być bohaterem swojego narodu poprzez walkę z obcym systemem. Miłość do ojczyzny zdaje się być budowaniem nowej miłości, na którą składają się m.in. przemoc, siła, walka, nienawiść, dominacja. Człowiek „rzucony w świat” musi dokonać wyboru: podążać drogą Chrystusową⁴ (kontekst stricte religijny) lub wejść w korytarz

– *dziś. Teoretyczne problemy wiedzy o przeszłości*, red. E. Domańska, R. Stobiecki, T. Wiślicz, Kraków 2014; *Public History: Essays from the Field*, eds. J.B. Gardner, P.S. LaPaglia, Malabar 2004; F. Sayer, *Public History: A Practical Guide*, London 2015; L. Jordanova, *History in Practice*, London 2000; J. Liddington, *What Is Public History? Publics and Their Pasts, Meanings and Practices*, “*Oral History*” 2002, vol. 30, no. 1, s. 83–93; *Historia w kulturze współczesnej. Niekonwencjonalne podejścia do przeszłości*, red. P. Witek, M. Mazur, E. Solska, Lublin 2011.

⁴ Jednak „wybór Boga musiałby wiązać się z wykonywaniem Jego dzieła, w pewnym sensie – podporządkowaniem ewangelii Chrystusowej, należałoby zrezygnować m.in. z wszelkich korzyści w imię realizacji dobra – ale dobra według ewangelii Chrystusowej, dzieła Boga, problem jednak wydaje się być jeden: ludzie nie są skłonni do tego, by zrezygnować z różnych korzyści itp. w imię dobra. [Dr Jan Przybył w swojej wypowiedzi analizuje m.in. *Powstanie do braci wygnañców* – broszurę Kazimierza Brodzińskiego, przywołuje *Pamiętniki Zygmunta Felińskiego*], według którego koncepcja Polski jako Chrystusa Narodów odpada, gdyż naród polski nie był taki niewinny, [wspomina] o Towiańskim, który uważał, że Polska na los, jaki ją spotkał, zasłużyła sobie, czeka ją czas pokuty i czas próby. [J. Przybył mówi, że] »Polska jest pokutującą grzesznicą, i dotąd będzie dociskana przez innych, dokąd będzie w niewoli, dotąd będzie cierpieć, dokąd nie odpokutuje swoich grzechów. A jak odpokutuje, wtedy stanie na czele Europy. To ma być rola służebna, a nie rola

prowadzący do szczęśliwości obiecywanej przez Nowego Zbawiciela XXI wieku, *Hero-Messiaha*⁵. Regularne dążenie do przekształcania, zmiany, niechęć wobec otaczającego świata wydaje się, że ukierunkowuje człowieka do wybrania drugiej opcji, czyli drogi *Hero-Messiaha*, który nie będzie bohaterem „nieustannie przygotowującym się na poniesienie ofiary o wyraźnych cechach męczeństwa. [Który] niczym Chrystus (drogą rehabilitacji naśladuje Chrystusa, poszukuje zbawczej prawdy) idzie świadomie na śmierć, cierpi i umiera za innych”⁶. Jego działania często okażą się sprzeczne z nauką Chrystusową; stworzy własną wizję ciągłego ruchu, gry i podejmowania ryzyka. Zatem wspomniana idea Chrystusa narodów stanowi dzisiaj ideę odwróconą. Mianowicie współczesny bohater tego świata (*Hero-Messiah*) powinien mieć nadludzką moc, z ogromnym zaangażowaniem walczyć dla narodu i dążyć do przejęcia kontroli nad innymi. Walka o wolność⁷ natomiast stanowi bój. Podmiot dąży do przejęcia kontroli nad wszystkim, chce zniszczyć zło, a miłość do ojczyzny nie jest już miłością stricte Chrystusową, lecz

jakiegoś Pana, narodu wybranego... musimy wstąpić do Unii Europejskiej, gdyż mamy zadanie do wykonania – nawrócić Europę... my od Europy przejęliśmy to co najgorsze, więc co mamy jej do zaproponowania?; [wspomina o poglądach Mickiewicza, Krasińskiego, Trentowskiego], mówi o gruntownej odnowie moralnej, która powinna być głównym zadaniem narodu polskiego... Bóg nieprzypadkowo poddał naród polski pod bój zaborców, musimy cierpieć, bowiem jeśli będziemy próbowali się jakoś z tego wyrwać, to zepsujemy plan Boży, musimy odpokutować, z kolei przekonanie o tym, że jesteśmy narodem wybranym, jest dzisiaj powszechne. Jak my możemy dokonać intronizacji Chrystusa króla? Jak my, zwykli ludzie możemy obierać Chrystusa królem? My musimy w środku w sobie to uznać... [J. Przybył zadaje pytanie] Czy jesteśmy Chrystusem narodów? – nie jesteśmy, gdyż nie jesteśmy idealni pod żadnym względem, daliśmy się ludziom wykorzystać itd. Jest nieporozumieniem, jeśli ktoś twierdzi, że Polska jest Chrystusem Narodów. Tak mówi Fe-liński – Polska jest bardziej pokutnicą, Marią Magdaleną niż Chrystusem, bo Chrystus dobrowolnie poszedł na mękę, był niewinny itd., a Polska ani dobrowolnie nie poszła na żadną mękę, ani nie była bynajmniej niewinna. To w końcu próba odpowiedzi na pytanie – kim jesteśmy? Jeśli nie uznamy Boga za Ojca, to nie uznamy tego drugiego człowieka za brata. Jeśli to zaczniemy robić, to będziemy tym Chrystusem głoszącym dobrą nowinę światu” (J. Przybył, *Czy Polska jest Chrystusem Narodów?*, Kongres Nowej Prawicy, Łódź, 9.12.2015, https://www.youtube.com/watch?v=Blkahaj_j1Y, dostęp: 20.09.2021). Zob. także: idem, *Polscy romantycy i ich mesjanizm*, 23.11.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=D7gpu2J8Xts> (dostęp: 20.09.2021).

⁵ Tak zwanego Bohatera-Mesjasza XXI wieku, który pragnie nauczać i zbawiać innych.

⁶ N. Bończa-Tomaszewski, *Źródła narodowości. Powstanie i rozwój polskiej świadomości w II połowie XIX i na początku XX wieku*, Wrocław 2006, s. 157.

⁷ „Dylematem pojawiającym się przed każdym człowiekiem wyposażonym w elementarny poziom samoświadomości jest problem jego wolności. W religijnym i mitologicznym wymiarze chodzi między innymi o pytanie, czy podejmowane moralnie kwalifikowane działania determinują jednoznacznie określone skutki, a także o to, w jakim stopniu pozostają akty uznawane za wolne do wszechmocnej boskiej woli i wiedzy. (...) wolność rozumiana jest zwykle nie jako możliwość dokonywania absolutnie czegokolwiek, ale jako działania, które oderwane od »prawniczej konieczności« nakazów i zakazów, wyrażają istotę człowieka, niebędącą samą w sobie złą (...), ale albo dobrą, albo wykraczającą poza etyczne kategorie” (Ł. Trzeciński, *Mit bohaterski w perspektywie antropologii filozoficznej i kulturowej*, Kraków 2006, s. 158).

anty-miłością do drugiego „ja”. *Hero-Messiah* jest wówczas wykreowaną figurą XXI wieku, generowaną przez nas samych. Człowiek pragnie „równać się” z Bogiem-Stwórcą, chce mieć pełne prawa do decydowania o losach/działaniach społeczeństwa. Koncepcja mesjanistyczna miała intencjonalnie ułatwić społeczeństwu odnalezienie się na nowo we współczesnym świecie poprzez zrozumienie mesjańskiego posłannictwa.

Adornowskie „osuwanie się w mit”⁸ sprowadza jednostkę do zanurzenia się w świat tego mitu, który sama tworzy. Mit⁹ mesjanistyczny staje się kreatorem

⁸ Por. T.W. Adorno, *Dialektyka negatywna*, Warszawa 1986, s. 402.

⁹ Rozumiany m.in. jako „sformułowania mające coś mówić o świecie, które uzyskały w sposób żywiołowy bądź którym nadano (przez siły społeczne, polityczne czy inne) status prawd faktograficznych czy symbolicznych, nieweryfikowanych, »unieruchomionych«, w mniejszym czy większym stopniu zsakralizowanych” (J. Topolski, *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa 1995, s. 204–205). Zob. także: idem, *Mity a problem prawdy historycznej*, [w:] *Historia – mity – interpretacje*, red. A. Barszczewska-Krupa, Łódź 1996, s. 18; idem, *Historiografia jako tworzenie mitów i walka z nimi*, [w:] *Ideologie, poglądy, mity w dziejach Polski i Europy XIX i XX wieku. Studia historyczne*, red. J. Topolski, W. Molik, K. Makowski, Poznań 1991, s. 243–254. Z uwagi na to, że na temat zagadnienia mitu posiadamy bardzo obszerną literaturę, zostaną przywołane jedynie wybrane pozycje bibliograficzne. „(...) Myth [often associated] alternated with fable, being distinguished from legend which, though perhaps unreliable, was related to history and from allegory which might be fabulous but which indicated some reality. (...) myths had either been dismissed as mere fables (often as pagan or heathen fables), or treated as allegories or confused memories of origins and pre-history. (...) Myths were related to a ‘disease of language’ (...) in which a confusion of names led to personifications; to an animistic stage of human culture (...); and to specific rituals, which the myths gave access to (...). [Moreover] myths are held to be fundamental expressions of certain properties of the human mind, and even of basic mental or psychological human organization” (R. Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, New York 1976–1983, s. 210–212). Mimo że mit kojarzony jest często z bajką, bajecznym podaniem, legendą, uważany jest jednak za bardzo istotny, nacechowany emocjami przekaz różnych właściwości umysłu ludzkiego, odgrywając tym samym ważną rolę w kształtowaniu rzeczywistości społecznej, co znajduje potwierdzenie m.in. w słowach amerykańskiego intelektualisty Waltera Lippmana: „(...) mity są (...) bardzo przydatnym mechanizmem, który ułatwia kreowanie postaw i nastrojów społecznych, (...) a więc pewnego rodzaju społeczne wierzenia i przekonania” (cyt. za: M. Wrzosek, *Rola mitu i stereotypu w kształtowaniu rzeczywistości społecznej*, 16.10.2019, <https://cyberpolicjy.nask.pl/rola-mitu-i-stereotypu-w-ksztaltowaniu-rzeczywistosci-spoleszcznej>, dostęp: 12.07.2022). Tym samym, idąc tropem antropologa i filozofa Bronisława Malinowskiego, mit „integruje daną społeczność – gloryfikuje »swego« i uzasadnia praktyki wrogie wobec innych. (...) legitymizuje porządek społeczny i porządkuje działania rytów społecznych” (*ibidem*). Zob. także np.: R. Tomicki, *Mit*, [w:] *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Warszawa 1987, s. 246. „Mit [gr. *mythos* = słowo, legenda, podanie], 1. ujęcie w formie obrazowej i udratyzowanej jakichś rzeczywistych bądź postulowanych faktów, będące pierwotną niekrytyczną formą wyjaśniania świata przyrodniczego i społecznego, odzwierciedlające duchowość, wiedzę i organizację danej grupy ludzkiej. W tym znaczeniu mit stanowi normalny wytwór świadomości poszukującej wartości. (...) Według R. Bultmanna mit to wszelki obraz rzeczywistości boskiej i nadziemskiej wyrażony za pomocą kategorii ludzkich i ziemskich. 2. W odniesieniu do społeczeństw współczesnych – wytwory świadomości zbiorowej, nieodpowiadające

świata. Musi, a przynajmniej powinien, być przystosowany do wymagań współczesności, gdyż tylko w ten sposób jest dzisiaj atrakcyjny dla odbiorcy. Podążając za Cassirerowskim tropem, mit ten staje się narzędziem komunikacji czy psychologicznej terapii w dobie kryzysów, a także nowoczesną formą abstrakcyjnych przedstawień w przestrzeni *public history*.

Mesjanizm polski zaspokajał potrzeby wspólnoty narodowej, konfrontowanej z wydarzeniami historycznymi przedstawianymi w kategoriach zbiorowego cierpienia w ramach dziejowego posłannictwa. Podtrzymywał często nadzieje i rekompensował poczucie straty. Współczesny dyskurs mesjanistyczny nie przekreślił tej tradycji, wciąż bowiem do niej nawiązuje, m.in. w odniesieniu do przedstawień historii w kategoriach heroiczno-martyrologicznych (rozumianych jako dokonywanie wielkich czynów przez poszczególne jednostki w historii, wypełnianie misji połączonej z cierpieniem, w imię ojczyzny) i aksjologicznej wizji narodu (wizji nacechowanej określonymi wartościami, systemem wartości).

Współczesne odnalezienie/odczytanie mesjanistycznych wątków w obszarze *public history* prowokuje do postawienia pytania o trwałość obecności mitu mesjanistycznego w tym dyskursie. To wkroczenie w mesjańskie imaginarium¹⁰. Mit mesjanistyczny musi być zauważony. Odnajdywanie ścieżek dyskursu polskiego mesjanizmu to rodzaj intelektualnej, emocjonalnej zagadki (zarówno dla badacza, jak i dla czytelnika), która w kolejnych krokach, za kolejnymi znakami i śladami może mieć inne rozwiązanie (szczególnie jeśli chodzi o wspomnianą sferę publiczną). Badacz wkracza niekiedy w świat swoistej tajemniczości dyskursu mitologicznego, którego dekonstrukcja polega w istocie na metamorfozie, a obszerny

obiektywnej rzeczywistości, natomiast inspirujące i pobudzające do działania (G. Sorel). W tym znaczeniu mit bywa porównywany do ideologii i utopii: przedstawia obraz świata wraz z zawartym w nim systemem wartości oraz zespół odległych celów. 3. Przedstawienie w formie poetyckiej, odwołującej się do wyobraźni, jakiejś idei lub doktryny, mające ułatwić ich zrozumienie (...)” (*Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską*, oprac. A. Podsiad, Z. Więckowski, Warszawa 1983, s. 219). Zob. także: R. Barthes, *Mit i znak. Eseje*, Warszawa 1970; T. Biernat, *Mit polityczny*, Warszawa 1989; H. Blumenberg, *Praca nad mitem*, Warszawa 2009; I. Błocian, *Psychoanalityczne wykładnie mitu*, Warszawa 2010; J. Campbell, *Potęga mitu. Rozmowy Billa Moyersa z Josephem Campbellem*, Kraków 1994; M. Eliade, *Aspekty mitu*, Warszawa 1998; idem, *Sacrum, mit, historia. Wybór esejsów*, Warszawa 1970; A.F. Grabski, *Historiografia – mitotwórstwo – mitoburstwo*, [w:] *Historia – mity – interpretacje...*, s. 29–62; L. Kołakowski, *Obecność mitu*, Warszawa 2003; J. Maternicki, *Mity historyczne, ich geneza, struktura i funkcje społeczne*, [w:] *Metodologiczne problemy badań nad dziejami myśli historycznej. Materiały konferencji naukowej w Krynicy w 1989 r.*, red. J. Maternicki, Warszawa 1990, s. 66–80; *Mit – historia – kultura. Materiały z V Seminarium Historyków Filozofii Polski*, red. J. Skocznyński, Kraków 2012; J. Niżnik, *Mit jako kategoria metodologiczna*, „Kultura i Społeczeństwo” 1978, nr 3, s. 163–174; A. Stępnik, *Mity w wiązaniu narracji historycznej*, „Klio” 2015, t. 34, nr 3, s. 3–23.

¹⁰ Rozumiane nie do końca jako „nierzeczywisty, wyimaginowany świat – czyjeś wyobraźni lub pewnego ogólnego zbioru poglądów” (hasło: *Imaginarium*, <https://pl.glosbe.com/pl/pl/imaginarium>, dostęp: 12.07.2022), lecz jako ingerencja w świat polskiego mesjanizmu (w jego „wnętrze”) sensu stricto.

etap przygotowywania badań – na odkrywaniu coraz to nowych splątań, m.in. w różnych układach pamięci kulturowej.

MIT MESJANISTYCZNY W HISTORII PUBLICZNEJ. WYBRANE PRZYKŁADY

Produkt, którym staje się mit mesjanistyczny, może dawać poczucie stabilizacji wewnętrznej (kiedy to jako ważny element świadomości ludzkiej staje się narzędziem pomagającym jednostce zaspokoić potrzeby, dającym nadzieję, poczucie bezpieczeństwa, duchowego spokoju, radzenia sobie z emocjami) i zewnętrznej (gdy jednostka – wiedząc, że nie ma na swojej drodze nic, czym mogłaby posłużyć się w swoim działaniu – sięga po wspomniane narzędzie i przy jego pomocy próbuje działać na rzecz całego świata, budować coś; staje się to widoczne na zewnątrz). Człowiek szuka narzędzi umożliwiających ucieczkę od dotychczasowego porządku świata, walczy w momencie zagrożenia bądź szuka walki, wywołuje ją (nie jest bowiem w stanie obyć się bez tego), tworzy sobie różne cele życiowe i angażuje się w ich osiągnięcie/spełnianie. Staje się tzw. zbuntowanym bohaterem romantycznym, który pragnie działać na własną rękę, zmieniać otaczającą rzeczywistość, ponieważ świat istniejący już go nie zadowala.

Odczuwamy wielką potrzebę mitologizowania¹¹ rzeczywistości i samych siebie po to właśnie, by zyskać bezsprzeczną pewność: jak żyć, jak myśleć, w co wierzyć, a nawet czego pragnąć czy lękać się i czego unikać. (...) Człowiek współczesny (...) szuka więc mitów, co samo w sobie nie jest niczym złym, gdyż to (...) mity torowały nam drogę ku nowemu i lepszemu światu, wspierały nas w naszych poszukiwaniach¹².

Człowiek pragnie skupić się na swoim „ja”, budować otaczający go świat w takiej formie, w jakiej tylko zapragnie, gdyż opowiadana dzisiaj historia musi być historią atrakcyjną, ciekawą dla odbiorcy.

1. Co pozostało po katastrofie smoleńskiej?

Jeśli obecnie mesjanizm polski zostanie przełożony na sferę polityczną, może stać się realizacją marzeń o sprawiedliwym państwie. Katastrofa smoleńska przybrała kształt gromadzenia w świadomości jednostki/narodu idei mesjanistycznych,

¹¹ Mitologizacja „rozumiana jako intencjonalne tworzenie i posługiwanie się mitami historycznymi dla potrzeb socjalizacji danej wspólnoty” (J. Pomorski, *Polityzacja/mitologizacja historii, czyli w czym neuronauka (i metodologia) może pomóc badaczowi historii najnowszej?*, „Historia@Teoria” 2017, t. 4, nr 6, s. 17). Zob. także: M. Woźniak, *O ryzyku (kryjącym się za mitologizacją/polityzacją historii) słów kilka*, „Historia@Teoria” 2017, t. 4, nr 6, s. 53–62.

¹² W. Eichelberger, B. Pawłowicz, *Życie w micie, czyli jak nie trafić do raju na niby i odnaleźć harmonię ze światem*, Warszawa 2013, s. 9–11.

próby odczytania tego wydarzenia poprzez kategorie myślenia mesjanistycznego. Myślenia często w kontekście fantastycznej wizji przyszłości, wielkich wyzwań, problemu mitu ofiary – bohaterstwa – poświęcenia, które stanowią ciągłość historyczną – losy narodu polskiego. Składanie kwiatów, zapalanie zniczy, modlitwa nad zmarłym i mitomański smutek na twarzy złożyły się na mesjanistyczny teatr żałoby. Przywołany tutaj problem mesjanizmu katastrofy smoleńskiej jest od kilku lat skomplikowanym, mocno dyskusyjnym tematem wśród badaczy i dalekim od jednolitych ocen w tym zakresie¹³, wymagającym oczywiście odrębnej dyskusji na polu naukowym.

Ryc. 1. „Niemał od razu po cięciu zaczyna się nowe przedstawienie, wykorzystujące już gotowe rekwizyty i scenariusze, dostosowywane na różne sposoby do sytuacji. Kilka minut po godz. 9 w dniu katastrofy w Katyniu rozpoczął się teatr żałoby” (D. Kosiński, *Teatra polskie. Rok katastrofy*, Warszawa–Kraków 2013, s. 22–23, fot. Grzegorz Rogiński/East News).

Pojawia się jednocześnie podstawowe pytanie: Kto zamordował Mesjasza? – i rozpoczyna się kreowanie Lecha Kaczyńskiego na wielkiego prezydenta (niejako dalekiego potomka władców Polski, np. Bolesława Chrobrego, Bolesława Krzywoustego), który odmieniłby los Polski, gdyby go nie zabito. Jarosław Kaczyński staje się natomiast odcięty od rzeczywistości (pseudo)Mesjaszem, który to Mesjasz – jak dla Adama Mickiewicza – miałby być nie tylko wybawicielem urealnającym Królestwo Boże na ziemi, lecz przede wszystkim odkupicielem politycznym, mającym przyprowadzić ze sobą nowy porządek polityczny.

¹³ Profesor Andrzej Walicki, filozof i historyk idei, w jednej z rozmów m.in. podkreślił, że „można z sympatią traktować poszukiwanie wymiarów transcendentnych pewnych wydarzeń, ale nie tak trywialnych jak katastrofa samolotu. Ludzie powinni skupić się na przyczynach wypadku. Chęci powrotu do mesjanistycznych nadziei przy okazji tej katastrofy zupełnie mnie nie przekonują. (...) [wspominał]” (A. Walicki, *Mesjanizm nie na nasze czasy. Rozmowa z Sebastianem Dudą, Tomaszem Jędrzejewskim, Krzysztofem Oldakowskim SJ*, 22.08.2020, <https://wiesz.pl/2020/08/22/mesjanizm-nie-na-nasze-czasy-rozmowa-z-prof-andrzejem-walickim>, dostęp: 12.07.2022).

Ryc. 2. „Chór zgromadzonych odpowiedział gromkim: »Tu jest Polska!«, dopełniając tym performatywem retoryczny proces redefinicji przeprowadzony przez protagonistę. Polska pojawiała się i ustanawiała jako wspólnota tych, którzy tworzą chór Jarosława, którzy podzielają jego definicję sytuacji politycznej, będącą zarazem testamentem jego zmarłego brata” (D. Kosiński, *Teatra polskie. Rok katastrofy*, Warszawa–Kraków 2013, s. 344–345, fot. Tomasz Gzell/PAP).

Smoleńsk wbudowany w mit mesjanistyczny to (wy)tłumaczenie katastrofy, próba radzenia sobie z traumą i codziennością, budowa własnej wizji swojego kraju. Cierpienie po utracie bliskich osób przeradza się często w arcypiękne promowanie wizerunku zmarłej osoby i jej godnych pozazdroszczenia i naśladowania dokonań dla świata.

2. Mesjanistyczna sfera gospodarcza. Patriotyzm gospodarczy

Mit mesjanistyczny wpisany w sferę gospodarczą to z jednej strony nowe produkty, wynalazki, wiara w nieustanny postęp, dzięki któremu zaspokaja się marzenia swoje i klientów. To utrwalanie mesjanistycznej wiary w przyszłość narodu w kontekście wielu sektorów gospodarki. Z drugiej strony jest to „przerabianie” mesjanizmu na projekt technologiczny, stosowanie nowych technologii wywołujących szerokie zmiany w strukturze gospodarczej, to namawianie jednostki/zbiorowości do zainteresowania się marketingiem mesjanistycznym. Jego głównym celem są bowiem wszelkie działania polegające na tworzeniu, szukaniu, produkowaniu tego, czego oczekuje obecnie ludzkość (trzeba zaspokoić potrzeby społeczeństwa i osiągnąć przy tym odpowiedni zysk).

Nie ma ustawy, która mówiłaby, czym dokładnie miałyby być dzisiejszy mit mesjanistyczny w odniesieniu do sfery gospodarczej, ale jeśli mesjanizm polski można „używać”/wykorzystywać w związku z redukcją emisji CO₂, to znajdzie on miejsce

m.in. w „uprawianiu” patriotyzmu gospodarczego. „Najmodniejszym w tym roku kolorem w energetyce stał się zielony. Jesteśmy zgodni, iż powinniśmy działać na rzecz urealnienia unijnych planów redukcji emisji CO₂. Mesjanizm klimatyczny, któremu się poddajemy, zagraża konkurencyjności gospodarek (...)”¹⁴.

Gospodarka stanowi dzisiaj dobry teren, na którym można „uprawiać postawę patriotyczną”. Każdy z nas (jako „patriota gospodarczy”) może odegrać w niej ważną rolę i spełnić swoją misję, zarówno jako przedsiębiorca, pracownik, jak i konsument. Postawy patriotyczne „przerabiane są” na gospodarcze zaspokajanie swoich potrzeb (jednostka tworzy własny patriotyzm gospodarczy, oparty przede wszystkim na osiągnięciu zysku dla siebie poprzez produkowanie m.in. najlepszych polskich produktów). Sukces w działalności gospodarczej to nic innego jak zaspokojenie potrzeb osobistych, niekoniecznie potrzeb rynku wspólnego dla wszystkich. „(NIE)dobrze tylko to, co polskie”. Jan Krzysztof Bielecki, szef Rady Gospodarczej, w 2013 roku powiedział:

Dyskusja o patriotyzmie w gospodarce wróciła, gdy PKO BP chciał kupić BZ WBK. Wielu obserwatorów nie postrzegало tego potencjalnego mariażu z punktu widzenia interesu Polski. Nie dostrzegali tego, że kraje o większym udziale kapitału krajowego w sektorze bankowym są mniej narażone na wahania nastrojów krótkoterminowych, że własne banki oznaczają ułatwienia w dostępie do kapitału. To wszystko było nieistotne, ważne było ideologiczne przykazanie: firmy kontrolowane przez państwo nie powinny przejmować prywatnych. To absurd. Ideologów i wielbicieli mesjanizmu mieliśmy już w Polsce dosyć. Jako wieloletni przewodniczący kapituły Nagrody im. Kisielea chciałbym tutaj wystąpić jako obrońca pragmatyzmu przed mesjanizmem. (...) warto przyjrzeć się Izraelowi, małemu państwu otoczonemu przez nieprzychylnych sąsiadów, który jest liderem nowych technologii i w którym kultura biznesowa stoi na najwyższym poziomie. Izraelczycy muszą myśleć o biznesie propaństwowo, bo od tego zależy nie tylko ich dobrobyt, ale istnienie ich państwa. W świetnej książce na temat Izraela *Start Up Nation* autorzy cytują biznesmenów z Zachodu: „Uczestniczyłem w milionie konferencji dotyczących nowych technologii. Fachowcy z różnych krajów zawsze prezentują i promują tylko swoją firmę, Izraelczycy zawsze promują obok firmy Izrael i zawsze o nim mówią”. (...) Patriotyzm w gospodarce powinien być nieustanną refleksją, kompasem, czy to, co robię, jest zgodne z dobrem Polski, jaki jest wymiar praktyczny mojego działania, kto ostatecznie zyska, a kto straci. Chciałbym, żebyśmy prowadzili dyskusję o patriotyzmie na takim polu, szukając strategicznych rozwiązań, zgodnych z naszą racją stanu. Wolni od uprzedzeń, wierzący w siebie i w Polaków, chcący się ścigać w XXI wieku¹⁵.

Patriotyzm gospodarczy miałyby polegać na tym, że wybrani ludzie, którzy czują związek ze swoim krajem, wykorzystują w swoich działaniach tzw. motywację patriotyczną, tzn. ich celem jest wspieranie głównie tego, co polskie w kontekście gospodarki. To stanowi niezwykle ważne zadanie do wypełnienia przez

¹⁴ Zob. wypowiedź Macieja Owczarka w: D. Ciepela, *Prezes Enei: Mesjanizm klimatyczny zagraża gospodarce*, 29.11.2011, <https://www.wnp.pl/energetyka/prezes-enei-mesjanizm-klimatyczny-zagraza-gospodarce,156636.html> (dostęp: 20.09.2021).

¹⁵ Zob. J.K. Bielecki, *Uwierzymy w siebie i Polaków*, 3.09.2013, <https://www.pb.pl/uwierzymy-w-siebie-i-polakow-wideo-868105> (dostęp: 20.09.2021).

daną jednostkę/zbiorowość. Wówczas wspomniane hasło „(NIE)dobre tylko to, co polskie” należałoby zamienić na popularne: „Dobre tylko to, co polskie”, czyli promowanie „polskości”, polskich producentów i usługodawców. Jak jednak przypomina profesor Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu dr hab. Eryk Łon,

warto pamiętać, że obok podobieństw występują także różnice rozumienia patriotyzmu gospodarczego między obecną sytuacją a np. okresem zaborów. (...) w odróżnieniu od tamtego okresu obecnie ogromną rolę odgrywa Internet, a poza tym znaczenie mają wielkie międzynarodowe korporacje. Generalnie jednak istota patriotyzmu gospodarczego nie zmienia się. Natomiast sposoby przejawiania się postaw patriotycznych mogą ulegać pewnej modyfikacji. Niegdyś postawa patriotyczna w sferze gospodarczej skłaniała Władysława Grabskiego do utworzenia złotego – jednej waluty dla całej Polski po okresie zaborów. Dziś postawa patriotyczna oznacza np. w tym kontekście obronę prawa Polski do prowadzenia własnej polityki pieniężnej. Niemniej jednak i wówczas, i obecnie uważa się, że własna waluta jest wielkim dobrem materialnym, które pełni istotną rolę w funkcjonowaniu naszej gospodarki, a poza tym jest ona po prostu jednym z symboli jedności naszego narodu, takich jak: język, flaga czy hymn. (...) Patriotyzm gospodarczy to idea łącząca i jednocząca Polaków¹⁶.

Polityka gospodarcza prowadzona przez naród, gdzie konsument przybiera „szatę gospodarczego patrioty”, musi jednak opierać się m.in. na szczyrych zamiarach względem konkurencji zagranicznej. Idea patriotyzmu gospodarczego to idea pracy organicznej (w XIX wieku miała ona ogromne znaczenie dla narodu polskiego, decydowała bowiem o przetrwaniu i odbudowie państwa), która

¹⁶ E. Łon, *Warto być patriotą gospodarczym*, 22.02.2020, <https://wgospodarce.pl/opinie/75746-warto-byc-patriota-gospodarczym> (dostęp: 20.09.2021). Zob. także: idem, *Patriotyzm gospodarczy*, Poznań 2018 – jest to publikacja oparta na serii wykładów wygłoszonych przez autora, która nie jest skierowana wyłącznie do ekonomistów czy bankowców, ale stanowi w dużej mierze refleksję nad rolą narodu, patriotycznych postaw w kontekście sfery gospodarczej, przywołane są w niej m.in. społeczna odpowiedzialność przedsiębiorców, problem krajowych produktów czy aspekt własności w gospodarce. „Przymiotnik »gospodarczy« sprawia, że patriotyzm nabiera szczególnego znaczenia. Według *Słownika języka polskiego PWN* gospodarka to »całość mechanizmów i warunków działania podmiotów gospodarczych związana z wytwarzaniem i podziałem dóbr i usług«. Próbując zatem odszyfrować znaczenie patriotyzmu gospodarczego, należy skupić się na powyższej definicji, która mówi, że gospodarka to całość, ogół, suma wszystkich działań. To pojęcia, które najlepiej oddają kompleksowy charakter działań zgodnych z tą ideą. Badania ankietowe wskazują, że polskie pochodzenie produktu jest istotne dla 46% Polaków. (...) 43% respondentów wybiera polskie produkty, ponieważ ma świadomość, że w taki właśnie sposób wspiera krajową gospodarkę, poprawia kondycję rodzimych przedsiębiorstw i sytuację ich pracowników” (D. Daszkiewicz, *Różne oblicza patriotyzmu gospodarczego*, „Koncept” 2018, nr 61, https://issuu.com/fundacjainicjatywmlodziezowych/docs/koncept_kwiecien_2018 [dostęp: 20.09.2021], s. 26–27). Zob. także m.in.: *Biznes ma narodowość. Patriotyzm gospodarczy może uratować polską przedsiębiorczość*, <https://niezalezna.pl/325053-biznes-ma-narodowosc-patriotyzm-gospodarczy-moze-uratowac-polska-przedsiębiorczosc> (dostęp: 20.09.2021); *Patriotyzm gospodarczy. Historia pewnego złudzenia*, „Kultura Liberalna” 2020, nr 583(10), <https://kulturaliberalna.pl/2020/03/10/pis-patriotyzm-gospodarczy-polska> (dostęp: 20.09.2021); *Racjonalny patriotyzm gospodarczy*, <https://www.gazetapolska.pl/14418-racjonalny-patriotyzm-gospodarczy> (dostęp: 20.09.2021).

poprzez swoje działania powinna jak najlepiej wspierać rozwój polskiej własności w różnych sferach gospodarki. Patriotyzm gospodarczy (o którym coraz częściej mówi się w debacie publicznej), rozumiany jako istotny element postawy patriotycznej, którą jest przede wszystkim umiłowanie własnego kraju, powinien obejmować m.in.: miłość, gotowość do poświęceń, poprawę jakości życia i kondycji narodu, nadzieję na ograniczenie wszelkich barier stojących na przeszkodzie do samospelnienia, ale... nie w kontekście budowania sztucznej polskiej marki tylko po to, by ją dobrze sprzedać i podpisać: „Dobre, bo polskie” oraz użyć w celach propagandowych, tylko postaw szacunku, przedkładania celów ważnych dla kraju nad osobiste zyski, w końcu zaś gotowość do pracy dla dobra ojczyzny według jej potrzeb. Niekorzystne będzie jednak to, gdy patriotyzm gospodarczy sprowadzi się do celowego umieszczania informacji o pochodzeniu danego produktu na paragonach sklepowych, jak proponował jeden z patriotów – Jarosław Gonciarz, poseł Prawa i Sprawiedliwości, który

zapropował (...), by na paragonach polskich produktów umieszczać obligatoryjnie wyraźną informację o ich pochodzeniu. Żeby ludzie wiedzieli, co wybrać, gdyby mieli wątpliwości. [Najprawdopodobniej] ekonomiczna mądrość spłynęła na posła (...) od samego premiera Mateusza Morawieckiego, największego obecnie promotora patriotyzmu gospodarczego. (...) [I przede wszystkim, żeby ten patriotyzm gospodarczy, który kupujemy od polityków nie] był tylko „patriotyzmem” [czymś, co można „kupić” tylko dla formalności, skosztować, zobaczyć, co to za „nowy produkt” i wyrzucić go zaraz do kosza; coś, co jest tylko „zwykłą metką przypiętą do ubrania, żeby było ją widać”]. Nie idzie bowiem w nim [m.in.] o wytworzenie dobrych, stabilnych instytucji, w ramach których zwykły obywatel mógłby bezproblemowo funkcjonować i realizować swoje cele. Ma on funkcje wyłącznie propagandowe. Po pierwsze, dodatkowo legitymizuje interwencję państwa w gospodarkę i konsoliduje elektorat. Po drugie, promowanie go służy tym przedsiębiorcom, którzy skoro nie umieją konkurować jakością i ceną, dochodzą do wniosku, że w sprzedaży produktów pomoże im odwołanie się w przekazie marketingowym do uczuć wspólnotowych. Obie funkcje są szkodliwe¹⁷.

Przysłowiowym kluczem do sukcesu powinno być „podejmowanie świadomych decyzji ekonomicznych, z uwzględnieniem pozytywnego wpływu tych wyborów na wspólnotę narodową (państwową), z którą dany podmiot się identyfikuje”¹⁸. W rozmowie *Mesjanistyczne podstawy gospodarki*, jaką w ramach Ośrodka

¹⁷ S. Stodolak, „Kupuj polskie”. *Dlaczego patriotyzm gospodarczy jest pozbawiony sensu*, 17.12.2017, <https://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/1092244,patriotyzm-gospodarczy-w-polsce.html> (dostęp: 20.09.2021).

¹⁸ R. Krzemień, *op. cit.*, s. 63. Istotna tu m.in. konsumpcja „może być zjawiskiem niesprzyjającym patriotyzmowi, może być wobec niego neutralna, ale też może stanowić jego przejaw – wszystko zależy od nie tylko deklarowanych, ale i realizowanych w praktyce postaw, wyborów, działań. (...) Patriotyzm gospodarczy to (...) decyzje konsumenckie, wybór polskich produktów, promowanie ich, bo kreując modę na polskie produkty, możemy zrobić wiele dobrego dla polskiej gospodarki. (...) życie duchowe i intelektualne społeczeństwa musi być odpowiednio wspierane, wspomagane przez potencjał ekonomiczny kraju i jego obywateli, ale nie może ono ograniczać się do zwykłej indoktrynacji.

Myśli Politycznej przeprowadzono z filozofem, publicystą i wykładowcą Uniwersytetu Jagiellońskiego dr. Pawłem Rojkiem, na pytanie

czy w takim razie mesjanizm (...) [może być] inspiracją dla gospodarki, [P. Rojek przywołał postać i myśli Augusta Cieszkowskiego podkreślając, że] (...) Cieszkowski w (...) rozprawie *O drogach ducha* wskazywał na zasadniczą jedność uczucia, myśli i czynu, za którą idzie nierozzerwalny związek sztuki, nauki i przemysłu. Wszystkie one wspólnie prowadzą do ludzkiego postępu. Żadna z nich nie powinna rozwijać się kosztem innych. (...) Bez współdziałania artystów, filozofów i przedsiębiorców nie da się zbudować Królestwa Bożego na ziemi. (...) Pisał o systemie finansowym, problemach parlamentaryzmu, ale też np. o organizacji handlu drewnem. (...) Pisał o prywatyzacji pracowniczey i postulował wprowadzenie dochodu podstawowego. Królestwo Boże miało się właśnie realizować przez stopniowe reformy społeczne, polityczne i gospodarcze¹⁹.

Patriotyzm może uratować polską gospodarkę tylko wtedy, gdy wszelkie działania i postawy osób „w nim uczestniczących” są ukierunkowane na dobro

Dopełnieniem szeroko rozumianego, »wielkiego« patriotyzmu gospodarczego (...) jest właściwie pojmowany patriotyzm lokalny. Należy bowiem dbać także o swoją »małą ojczyznę«, nawet w warunkach daleko posuniętej integracji europejskiej” (*ibidem*, s. 65–73). Zob. więcej: M. Dębowska, J. Koziar, *Patriotyzm gospodarczy*, <http://www.niedziela.pl/arttykul/74126/nd/Patriotyzm-gospodarczy> (dostęp: 12.07.2022); T. Dziewulski, *Patriotyzm ekonomiczny – czy to ma sens?*, <https://wspieramrozwoj.pl/arttykul/82/patriotyzm-ekonomiczny-czy-ma-sens> (dostęp: 12.07.2022); L. Kostrzewski, P. Miączyński, *Patriotyzm gospodarczy. Czy powinniśmy kupować tylko to, co polskie?*, http://wyborcza.pl/1,155287,13261428,Patriotyzm_gospodarczy__Czy_powinnismy_kupowac_tylko.html (dostęp: 12.07.2022); A.K. Koźmiński, *Między ekonomią a patriotyzmem*, <http://www.institutobywatelski.pl/11278/lupa-institutu/miedzy-ekonomia-a-patriotyzmem> (dostęp: 12.07.2022); K. Rybiński, *Patriotyzm ekonomiczny*, <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art5527241-patriotyzm-ekonomiczny> (dostęp: 12.07.2022); Zob. *Mesjanistyczne podstawy gospodarki. Rozmowa z dr. Pawłem Rojkiem*, <http://www.tradycjegospodarcze.pl/wywiad/155> (dostęp: 12.07.2022).

¹⁹ Zob. *Mesjanistyczne podstawy gospodarki... O mesjanizmie Augusta Cieszkowskiego* zob. m.in.: A. Cieszkowski, *Prolegomena do historiozofii. Bóg i palingeneza oraz mniejsze pisma filozoficzne z lat 1838–1842*, Warszawa 1972; idem, *Ojciec nasz*, t. 1–4, Poznań 1899–1906; M. Sobeski, *Cieszkowskiego prolegomena do historiozofii*, Warszawa 1910; W. Sajdek, *Mesjanizm w filozofii Augusta Cieszkowskiego*, „Polonia Journal” 2018, nr 8, <https://poloniajournal.wseh.pl/sites/default/files/article/04-19/polonia-journal-8.2018.12.pdf> (dostęp: 12.07.2022), s. 187–204. Na temat poglądów m.in. A. Cieszkowskiego czy też jednego z najważniejszych polskich myślicieli drugiej połowy XIX wieku i początku XX wieku Wojciecha Dzieduszyckiego (autora dzieł: *Dokąd nam iść wypada? Mesjanizm polski a prawda dziejów*, wstęp W. Bernacki, Kraków 2012; *Mesjanizm polski a prawda dziejów. Z powodu 2 tomu „Ojciec nasz” Augusta Cieszkowskiego*, Kraków 1902), a także myśli Stanisława Garfeina-Garskiego (który ujmował „dzieje ludzkości w kategoriach postępującego procesu uduchowienia” – A. Wawrzynowicz, *Mesjanizm polski w recepcji historiozoficznej Stanisława Garfeina-Garskiego*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2021, nr 2(118), s. 282), zob. m.in.: P. Litka, *Model mesjanizmu polskiego względem dawnego wzorca romantycznego i nowego porządku współczesności*, [w:] *Strach, fascynacja, niezrozumienie. Dawne, obce wzorce kulturowe wobec ciągłości i zmiany*, red. P. Litka, K. Grochecki, E. Solska, Krasnystaw 2018, s. 58–59; eadem, *Mesjanizm w historiografii polskiej XIX wieku*, Lublin 2015 (praca magisterska); P. Litka, Ł. Kowalik, *op. cit.*, s. 67–91; P. Litka, *Warszawska i krakowska szkoła historyczna wobec mesjanizmu polskiego. Przegląd stanowisk*, „Kolo Historii UMCS” 2018, nr 23, s. 73–98; A. Wawrzynowicz, *op. cit.*, s. 281–293.

wspólne, zarówno w kraju, jak i w kontaktach z podmiotami zagranicznymi. Budowanie świadomości marki w społeczeństwie nie powinno skupiać się tylko i wyłącznie na szerokim PR danego produktu, który trzeba ładnie opakować, zareklamować i sprzedać, ale przede wszystkim na tworzeniu przyjaznej sieci patriotyczno-mesjanistyczno-emocjonalnej (w poczuciu więzi społecznej, solidarności ze społeczeństwem) w kontekście jak najlepszego rozwoju gospodarki. Pewną refleksją dla czytelnika niech będzie pytanie o to, czy chciałby podjąć studia na nowym kierunku, jakim byłby „patriotyzm gospodarczy”, co proponuje profesor Eryk Łon²⁰. Nurtujące przy tym jest także pytanie o to, czy popularne na tych studiach stanie się hasło „Polacy, bogacie się!” w odniesieniu do wskazania Polsce tej wyjątkowej drogi rozwijania polskiej gospodarki patriotycznej, z mesjanistycznym przesłaniem wypełnienia szczególnego zadania w dziejach świata.

Ryc. 3. *Made in Poland* (zdjęcie, <https://wgosporadce.pl/informacje/26080-made-in-poland>, dostęp 20.09.2021).

3. Król popu zmartwychwstał, zbuntowany Kmicic, To jest Nasza Polska, Ciemny Mesjasz

Polski mesjanizm przybiera dzisiaj na sile nawet w formie sztuk wideo (wideo-art), gdzie wątki mesjanistyczne „przerabiane są” na tego typu przedstawienia (i w takiej postaci prezentowane społeczeństwu). Jednym z przykładów, w którym „wejście” jednostki w mesjanistyczne imaginariusz stanowi nie lada wyzwanie obrazowo-językowe dla widza, jest spektakl *Powrót Króla* autorstwa jednego z najwybitniejszych polskich dramaturgów Michała Walczaka, w reżyserii Tomasza Hynka. Sztuka została wystawiona na scenie Wrocławskiego Teatru Współczesnego im. Edmunda Wiercińskiego (od 12 lipca do 24 września 2019 roku) oraz zrealizowana w konwencji komiksu. To niecodzienna inicjatywa, aby

²⁰ Zob. E. Łon, „Patriotyzm gospodarczy” nowym kierunkiem studiów, 21.08.2019, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/prof-eryk-lon-patriotyzm-gospodarczy-nowym-kierunkiem-studiow> (dostęp: 20.09.2021).

opowieść o mesjanizmie polskim i jego superbohaterach zrealizować w takiej właśnie formie. Sam reżyser przyznaje, że

mesjanizm wciąż istnieje w przestrzeni publicznej, w języku, jest nieustannie żywy i bardzo dużo mówi o nas – o naszej kondycji duchowej. (...) Uważam, że imaginariusz polskiego mesjanizmu doskonale się odnajduje i poczuje w komiksowej konwencji. (...) [Widza może m.in. zobaczyć to, że] ikona muzyki rozrywkowej, Król Popu Michael Jackson żyje i przebywa nie gdzie indziej, tylko „gdzieś w Polsce”. Tutaj ma zamiar spełnić złożoną w latach 90. Polakom obietnicę stworzenia... Narodowego Parku Rozrywki Narodowej, który miałby zabawą zbawić podzielony dramatycznie na dwa plemiona polski naród. [Ale] na Króla „wpada”, nieorientująca się w jego planach, rodzina niespełnionych polskich artystów, która postanawia okraść posiadłość pewnego ekscentrycznego bogacza...²¹.

Ryc. 4. *Powrót Króla*, sztuka [scena] (zdjęcie: https://www.wteatr.pl/POWROT_KROLA_na_Sylwestra_Dwukrotnie,29,163, dostęp: 20.09.2021).

[W tle – remake chrześcijańskiego utworu *Idzie mój Pan*]

– Prooroctwo głosi, że wkrótce narodzi się nam nowy Król, nałoży na głowę cyrkową koronę, a dzikie zwierzęta złożą mu pokłon... – Każę do siebie mówić Królu... – Mój syn Królem... – Zbawi widzów na całym świecie... To się wypełni... Się wypełni... – Polacy w ogóle nie umieją się bawić... [śmiech.] – Bo uwielbiają cierpieć... – Chcę skleić moją nową ojczyznę rozrywką narodową. Narodowy Pan rozrywki narodowej będzie zadziwił... – Wskrzyszę bazyliuszka, (...), orla białego...

– Nic nie rozumiem... – Może widz się zmienił... – Nie bawię jak kiedyś²².

²¹ M. Walczak, *Powrót Króla*, reż. i muzyka: T. Hynek, scenografia i kostiumy: M. Matera, obsada: Popelina – Anna Błaut / Beata Rakowska, Cocomo – Marek Kocot / Krzysztof Kuliński, Szmira – Aleksandra Dytko, Disco – Maciej Kowalczyk, Król – Anna Kieca, koprodukcja Stowarzyszenia Teatr Nowy Świat oraz Wrocławskiego Teatru Współczesnego, 2019, <https://www.wroclaw.pl/powrot-krola-premiera-we-wroclawskim-teatrze-wspolczesnym>, https://www.wteatr.pl/Powrot_krola1,10,51 (dostęp: 20.09.2021).

²² *Powrót Króla*, trailer (2019), https://www.youtube.com/watch?v=Q9Cil9jvmq0&feature=emb_logo (dostęp: 20.09.2021).

Bohater staje się tu antybohaterem, ludzie z marginesu górują nad herosami, a wybrańcem celowo zostaje nazwana osoba, która ma wiele rzeczy na sumieniu. Ta zabawna opowieść w formie niebywałej konwencji komiksu teatralnego to kreowanie dla publiki nowego języka mesjanistycznego. Języka, który ma na celu zabawić widzów poprzez pokazanie tego, w jaki sposób może być dzisiaj odbierany i przekazywany dalej mesjanizm polski, a wraz z nim narodowi wybrańcy, których sami sobie znajdujemy. Język ten śmieje się m.in. z głupoty i naiwności narodu polskiego, z romantyczno-mesjanistycznych marszów, zgromadzeń itp., pokazując, w jaki sposób można opowiadać o Polsce i ludziach.

Zbuntowany Kmicic...? Przyglądając się krótkiej realizacji polskiego artysty i teoretyka kultury Tomasza Kozaka, jaką jest film zatytułowany *Klasztor Inversus* z 2003 roku, zrealizowany tzw. techniką *found footage* (technika polegająca na łączeniu fragmentów różnych filmów), odbiorca wkracza poniekąd w świat Kmicica, który zdaje się być (anty)bohaterem/Mesjaszem narodu. Co by się stało,

Gdyby Kmicic, zamiast podporządkować swe życie Ojczyźnie, zaczął żyć zgodnie ze swymi pragnieniami? (...) Bohater mówi: „Ja tu jeden Pan!” To stwierdzenie sugeruje, że protagonista nie tylko wyzwolił swoją prawdziwą naturę, ale i zdołał nad nią zapanować. Jak wiadomo, prawdziwa natura Kmicica to Negatywność; skumulowany popęd niszczenia. W przestrzeni tradycji bogoojczyźnianej, np. w literaturze Sienkiewicza, Polak może panować nad swoją Negatywnością tylko w jeden sposób – jako sługa wyższych wartości, tzn. jako niewolnik. Kozak chciałby, by Kmicic zamienił się w Pana, wyzwalając i kontrolując swoją Negatywność – ale nie w służbie narodowej instytucji, lecz w imię jednostkowej satysfakcji²³.

[Film został] zmontowany z fragmentów *Potopu* i *Pana Wołodyjowskiego* Jerzego Hoffmana, zderzonych z fragmentami gejoskiego filmu pornograficznego. W projekcie tym Kozak zbudował „odwrotną” wersję Sienkiewiczowskiej trylogii. Jej bohaterem jest anty-Kmicic – zdrajca, sodomita i bluźnierca, który zamiast bronić Jasnogórskiej twierdzy, szturmuje ją wraz z horądą swoich sobowtórow. [Film] „ujawnia destrukcyjny potencjał bogoojczyźnianego dyskursu, który okazuje się językiem szaleństwa i przemocy, a zarazem – paradoksalnie – językiem wyzwolenia nadchodzącego w momencie, gdy dyskurs ten atakuje sam siebie i niszcząc swoją własną strukturę, pozwala zbuntowanemu podmiotowi zerwać okowy narodowej mitologii”²⁴.

Wspomniana satysfakcja Kmicica stanowi zatem w pewnym stopniu zaspokojenie jego własnego ego. Tak zwany popęd niszczenia zdaje się być czymś niekontrolowanym przez Kmicica (współczesnego bohatera/Mesjasza XXI wieku),

²³ Zob. T. Kozak, *Klasztor Inversus*, found footage (2003), <http://tpm.artmuseum.pl/pl/filmoteka/praca/kozak-tomasz-klasztor-inversus?age18=true> (dostęp: 20.09.2021): „Napaść na klasztor... Kmicic zajada kiełbasę... BEGONE... O, arcane spirit!... Lead me... Into the deeper nights... (...) Into deadlock... Polish abysses... Your kindness!... [scena od minuty 10.00 – Kmicic wbity na pał, podpalony...], God, there is no, God, there is no... Me the sole Master now!... Begone... I am good, I am fine!... O God! I am good!...”

²⁴ Zob. T. Kozak [informacja o artyście], <https://culture.pl/pl/tworca/tomasz-kozak> (dostęp: 20.09.2021).

dla którego walka w obronie atakowanego narodu nie jest dzielną walką męczyzny, lecz żądną krwi bandycką awanturą. Stanowi to zresztą satysfakcję dla głównego bohatera. Zamiast bronić „obiektu”, niszczy go. Jest to wręcz pewna „napaść na Boga”, bunt przeciwko niemu, wewnętrzna gra z własną (pod)świadomością, gdzie m.in. przemoc i zło, drzemiące w głębi duszy bohatera, mogą tylko potwierdzić w tym miejscu wspomnianą (anty)miłość do Ojczyzny, która budowana jest na zupełnie nowych/odmiennych wartościach: walce, sile, nienawiści, żądzy władzy. Mesjasz współczesności to niekiedy cudotwórca-oszust – ten, który pragnie narzucić swoje działanie innym, chce rozwijać mesjanistyczny kult wokół własnej osoby.

To jest Nasza Polska to z kolei mesjański wydźwięk muzyczny grupy Evident – *Bóg, Honor, Ojczyzna*. Utwór przeznaczony jest dla słuchacza, który pragnie zderzyć się z niecodzienną dawką muzycznego aspektu patriotyczno-mesjanistycznego, z naciskiem na walkę w obronie Ojczyzny. To twórcza moc muzycznego mitu, wewnętrznie przemieniająca odbiorcę i wywierająca na niego określony wpływ poprzez konkretne słowa, znaki, symbole zawarte w tekście utworu.

Tysiąc lat walki za szczęście twoje,
 Tysiąc lat walki, bitwy i boje,
 Idź dziś dumny przez świat, z herbem Ojczyzny,
 bo stworzyły go tylko rany i blizny...
 Pokaż na co Polak potrafi być gotowy...
 Tysiąc lat walki do czegoś cię zmusza,
 Pokaż jaka w sercu drzemie twoim dusza,
 Nie pozwól by ktoś pluł w naszą stronę...
 Polak alkoholik i złodziej z zawodu, tak się nas postrzega w świecie bez powodu...
 Bóg, Honor, Ojczyzna,
 To się tutaj ceni,
 Przez całe tysiąc lat, zawsze niezwyknięci,
 Przez całe tysiąc lat na straży tej ziemi, niepokonani i niezwyknięci,
 W bitwach i w bojach honorem zapaleni
 Więc nie ruszaj co jest nasze (...)
 Bo jak wściekle psy roztargamy bezlitośnie. (...)
 Nie wiesz, że Polska to kraj, którym się szczyć? (...)
 Flaga cała od krwi rodaków umazana,
 Polak twardym zawodnikiem, nie upadnie na kolana...
 Zawsze pierwszy do walki, do boju gotowy
 Dumny orzeł w naszym godle spogląda zawsze srogo (...),
 Jak Feniks z popiołów, zawsze wstaniemy, (...)
 Zabrali nam kraj na długie lata, piękne serce zniknęło z mapy świata,
 W obliczu śmierci się nie cofali, na husarii skrzydłach nigdy się nie bali,
 Jak pitbul zażarcie strzegli tej ziemi... (...)
 Lecz każdy z nich wiedział, że tak trzeba,
 Oddać swoje życie za wolność i ojczyznę, z dumą kolejną, śmiertelną przyjąc bliznę (...)
 Pamiętaj jaka piękna jest Twoja historia,
 Krew, ból, łzy, zawsze Wiktorja,

Nie pozwól by ktoś pluł na nasze imię,
 Broń Go i zdeptaj te zakłamanie świnię,
 Wyryj w naszym sercu Orła Białego,
 Niech biorą go na cel, a ty nie bój się tego,
 Jak pradawni Spartanie stój tu na straży,
 Niech każdy z honorem Polskę kojarzy...
 Bóg, Honor, Ojczyzna, To się tutaj ceni...²⁵.

Przywrócenie wolności narodowi polskiemu, zbawienie społeczeństwa, krew oddawana za braci na placach boju i obrona ojczyzny współcześnie zostają ubarwione różnymi akcentami muzycznymi i w takiej formie przekazywane są młodemu pokoleniu.

Ryc. 5. Screen z teledysku Dempsey *To jest Nasza Polska. Bóg, Honor, Ojczyzna* (prod. T. Seeker, teledysk, <https://www.youtube.com/watch?v=1RzTfx5Qj2s>, <https://cutt.ly/IIG16F0>, dostęp: 20.09.2021).

Można również zmuzykować przesiąknięty romantyzmem, ideą martyrologii i mesjanizmu obraz polskiego emigranta w kontekście kształtowania się postaw patriotycznych, wpływu na teraźniejszość, jak w przypadku piosenki *Oto emigranci*, do której tekst napisał Wojciech Wojda w 1988 roku (założyciel zespołu Farben Lehre). To ostre dźwięki słów, które stanowią próbę duchowej komunikacji z drugim człowiekiem:

²⁵ Evident, *Bóg, Honor, Ojczyzna*, teledysk (2011), <https://www.youtube.com/watch?v=HGzP-zEabO-w> (dostęp: 20.09.2021). Zob. także np.: Dempsey feat. Evtis, *Ojciec Jan Paweł II. Bóg, Honor, Ojczyzna*, <https://www.youtube.com/watch?v=QT7leGgE824> (dostęp: 20.09.2021); Dempsey, *To jest Nasza Polska. Bóg, Honor, Ojczyzna*, prod. T. Seeker, teledysk, <https://www.youtube.com/watch?v=1RzTfx5Qj2s>, <https://cutt.ly/IIG16F0> (dostęp: 20.09.2021); Basti, *Co Ci dała Polska*, beat Funk Monster, mix master Nestor, teledysk, <https://www.youtube.com/watch?v=BW3ksgz5klc> (dostęp: 20.09.2021).

Emigranci pojawiają się w każdym kraju
 Swoją ziemię z wielu przyczyn opuszczają
 Emigranci – nierzadko jednostki najlepsze
 (...) zmuszone do ucieczki... (...)
 Emigrantom nikt nie karze nosić munduru
 Wychowani tradycjami tworzą własną kulturę
 Emigranci nie mają czasu na kolację, pracują, gdy inni mają wakacje...
 Emigranci...
 Emigrantom żaden hotel nie zagwarantuje miejsca (...)
 Nie lubiani i nie chciani w obcym kraju (...)²⁶.

Pokonaj Mesjasza... Podsumowaniem może być tutaj wybrana gra akcji *Ciemny Mesjasz*, w której zadaniem gracza jest pokonanie współczesnego, przdziwnego Ciemnego Mesjasza, który zapanował nad krainą Ashan, czyli wejście w *Dark Messiah of Might and Magic*:

(...) grę z uniwersum Mocy i Magii, w której fabuła toczy się w tym samym świecie co *Heroes of Might and Magic V* oraz inne tytuły *Might and Magic* spod bandery Ubisoftu. W *Dark Messiahu* prowadzimy do boju Saretha [młodego mężczyznę, który zostaje wyznaczony do zdobycia magicznego kryształu, a potrzebny jest on w wyprawie do Świątyni Czaszki, gdzie znajduje się z kolei święty artefakt – proroctwo głosi, że zostanie on zdobyty właśnie przez Mrocznego Mesjasza], adepta zarówno sztuk walki, jak i magii, obserwując akcję jego oczami. Nie jest to gra RPG, mimo iż Sareth wraz z przechodzeniem kolejnych etapów staje się coraz potężniejszy. Gra nie jest też klasyczną zręcznościówką. (...) Kim się staniesz? Potężnym wojownikiem, rozdzającym niszczyielskie ciosy dwuręcznym mieczem, zręcznym złodziejem, przekradającym się za plecy wrogów i uśmiercającym ich jednym ciosem, bystrookim łucznikiem, trafiającym w szyję orka stojącego kilkaset metrów dalej czy wszechpotężnym magiem, spalającym swych wrogów żywcem i zamrażającym grunt pod ich stopami. Każda z tych ścieżek może być drogą obraną przez Saretha i Ciebie! (...) *Mroczny Mesjasz* skupia się przede wszystkim na walce. Dzięki typowym w światach fantasy narzędziom zagłady oraz dzięki magii, mamy wiele sposobów na eksterminację lokalnej fauny. (...) Tereny misji posiadają tylko jedną drogę do celu. W grze jest jednak inny rodzaj swobody: podejmowanie decyzji jak rozwiązać daną sytuację. Istnieje masa sposobów na pozbycie się wrogów²⁷.

Gracz doświadcza walki z wrogiem, pragnie zapanować nad danym terenem, obiektem, taka jest bowiem misja i przeznaczenie. Cel wydaje się być tylko jeden: musisz stanąć po stronie dobra, nie możesz pozwolić Ciemnemu Mesjaszowi załadować światem.

²⁶ Farben Lehre, *Oto emigranci*, cz. 1, album muzyczny: *Bez pokory/My maszyny*, https://www.youtube.com/watch?time_continue=2&v=jINa2Lb4EVY&feature=emb_logo, <https://www.farbenlehre.plocman.pl/index3.htm> (dostęp: 20.09.2021). Zespół Farben Lehre to polski zespół punkowy, założony z inicjatywy Wojciecha Wojdy i Marka Knapa w 1986 roku. Zob. Farben Lehre, <https://www.farbenlehre.plocman.pl/index3.htm> (dostęp: 20.09.2021).

²⁷ *Dark Messiah of Might and Magic* – fabularna gra akcji stworzona przez Arkane Studios, wydana przez Ubisoft w 2006 roku. Zob. <https://www.messiah.acidcave.net>, <https://tvgrzy.pl/wideo.asp?ID=-8077>, https://www.youtube.com/watch?time_continue=4&v=N7A5dwh7YiM&feature=emb_logo (dostęp: 20.09.2021).

Ryc. 6. *Dark Messiah of Might & Magic*, gra (zdjęcie z gry, <https://gameplay.pl/news.asp?ID=77614>, dostęp: 20.09.2021).

Paradygmat mesjanizmu polskiego stanowi dzisiaj pewną konstrukcję do zbudowania – drabinę, po której należy wchodzić, aby dojść do wyznaczonego przez siebie celu, do zaspokojenia indywidualnych potrzeb. Język mesjanistyczny to własny język, który obecnie tworzy sobie jednostka i który ma pomóc jej odnaleźć się w otaczającej ją rzeczywistości. Jest próbą poszukiwania motywacji w życiu zbiorowym. Pragnienie zmiany dotychczasowego porządku poprzez produkowanie mitu mesjanistycznego to wchodzenie w sferę wyobraźni. Krążący w historii/kulturze mit mesjanistyczny można traktować jako pewną terapię w życiu codziennym:

Taki wytworzony bowiem przez człowieka „mit mesjanistyczny” narzuca człowiekowi pewien wzorzec istnienia, stwarza nadzieję na regenerację świata – to pewna codzienna „terapia”. [Natomiast] człowiek tworzący mit to człowiek, którego nie zadowala świat istniejący; interesuje go on przede wszystkim o tyle, że dostarcza mu znaków, z których stwarza sobie inny świat, świat, który – po to by przekonać skutecznie samego siebie o jego istnieniu – opowiada sobie. (...) mit wyraża pragnienie zmiany, (...) oznacza swobodną grę wyobraźni (...)”²⁸.

Czy człowiek jest dzisiaj zdolny do tego, aby nie budować wokół siebie mitów, a co za tym idzie – nie ulegać im w pełnym znaczeniu tego słowa?

²⁸ S. Filipowicz, *Mit i spektakl władzy*, Warszawa 1988, s. 45, 73. Książka ta jest wymierzona w stereotypy. Autor podważa w niej opinię przedstawiającą mit jako naiwną formę mądrości cofającej nas w czasy bajeczne, ukazuje jego metamorfozy, analizuje niejawne, zakspirowane oddziaływania mitów, które pojawiają się na orbicie wielu epok. Mit to jeden z najwierniejszych sprzymierzeńców ludzi sprawujących władzę, dzięki niemu właśnie sprawowanie władzy staje się spektaklem prawdy – inscenizacją, w której wszyscy muszą wziąć udział.

PODSUMOWANIE

Obecność idei mesjanistycznych w życiu współczesnych Polaków stanowi nie lada problem na polu społecznym, gospodarczym, technologicznym i politycznym XXI wieku. Mesjanizm polski, odbierany jako „produkt” określonych działań podejmowanych w domenie publicznej w Polsce ostatniej dekady, może stanowić dzisiaj dyskretny obiekt kulturowy, obecny m.in. w dziełach sztuki, utworach literackich, ekspozycji muzealnej, publicystce politycznej czy programach zmiany społecznej. Może pojawić się pod fasadą projektu technologicznego, którego celem jest z reguły poprawa kondycji ludzkiej oraz uwolnienie od konkretnych obciążeń i ograniczeń za pomocą wynalazków naukowo-technicznych, ukonkretnianie poprzez tekst werbalny, film, spektakl, grę komputerową, video-art, reklamę czy też metafory i symbole, którymi politycy epatują społeczeństwo. Pokazuje to, że mit mesjanistyczny wpływa na obraz przeszłości i terażniejszości, jest pewną wizją prospektywną dotyczącą bliskiej przyszłości. Mesjanizm polski, przybierając dzisiaj nieco inną formę, mianowicie mitu (mesjanistycznego), stanowi wręcz nieodzowny element ludzkiej świadomości. Jednostka próbuje konstruować swój własny (osobisty) mit mesjanistyczny, będący jej indywidualnym wyborem, pewną „potrzebą” XXI wieku, pomocnym elementem.

BIBLIOGRAFIA

Źródła publikowane

- Cieszkowski A., *Ojciec nasz*, t. 1–4, Poznań 1899–1906.
Cieszkowski A., *Prolegomena do historiozofii. Bóg i palingeneza oraz mniejsze pisma filozoficzne z lat 1838–1842*, Warszawa 1972.
Dzieduszycki W., *Dokąd nam iść wypada? Mesjanizm polski a prawda dziejów*, wstęp W. Bernacki, Kraków [2012].
Dzieduszycki W., *Mesjanizm polski a prawda dziejów. Z powodu 2 tomu „Ojciec nasz” Augusta Cieszkowskiego*, Kraków 1902.
Mickiewicz A., *Dziady*, Warszawa 1994.
Mickiewicz A., *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, Wrocław 1997.

Literatura

- Adorno W.T., *Dialektyka negatywna*, Warszawa 1986.
Barthes R., *Mit i znak. Eseje*, Warszawa 1970.
Biernat T., *Mit polityczny*, Warszawa 1989.
Blumenberg H., *Praca nad mitem*, Warszawa 2009.
Błocian I., *Psychoanalizyczne wykładanie mitu*, Warszawa 2010.
Bończa-Tomaszewski N., *Źródła narodowości. Powstanie i rozwój polskiej świadomości w II połowie XIX i na początku XX wieku*, Wrocław 2006.
Campbell J., *Potęga mitu. Rozmowy Billa Moyersa z Josephem Campbellem*, Kraków 1994.
Domańska E., Stobiecki R., Wiślicz T. (red.), *Historia – dziś. Teoretyczne problemy wiedzy o przeszłości*, Kraków 2014.

- Eichelberger W., Pawłowicz B., *Życie w micie, czyli jak nie trafić do raju na niby i odnaleźć harmonię ze światem*, Warszawa 2013.
- Eliade M., *Aspekty mitu*, Warszawa 1998.
- Eliade M., *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*, wyb. i wstęp M. Czerwiński, Warszawa 1970.
- Filipowicz S., *Mit i spektakl władzy*, Warszawa 1988.
- Freud Z., *Wstęp do psychoanalizy*, Warszawa 1995.
- Gardner J.B., LaPaglia P.S. (eds.), *Public History: Essays from the Field*, Malabar 2004.
- Grabowska M., *Bóg a sprawa polska. Poza granicami teorii sekularyzacji*, Warszawa 2018.
- Grabski F.A., *Historiografia – mitotwórstwo – mitoburstwo*, [w:] *Historia – mity – interpretacje*, red. A. Barszczewska-Krupa, Łódź 1996.
- Witek P., Mazur M., Solska E. (red.), *Historia w kulturze współczesnej. Niekonwencjonalne podejścia do przeszłości*, Lublin 2011.
- Jordanova L., *History in Practice*, London 2000.
- Kołąkowski L., *Obecność mitu*, Warszawa 2003.
- Kosiński D., *Teatra polskie. Rok katastrofy*, Warszawa–Kraków 2013.
- Liddington J., *What Is Public History? Publics and Their Pasts, Meanings and Practices*, “Oral History” 2002, vol. 30, no. 1.
- Litka P., *Mesjanizm polski w funkcji mitu historiograficznego. Od tradycji XIX-wiecznej po współczesny dyskurs publiczny*, Lublin 2021 (niepublikowana praca doktorska).
- Litka P., *Mesjanizm w historiografii polskiej XIX wieku*, Lublin 2015 (praca magisterska).
- Litka P., *Model mesjanizmu polskiego względem dawnego wzorca romantycznego i nowego porządku współczesności*, [w:] *Strach, fascynacja, niezrozumienie. Dawne, obce wzorce kulturowe wobec ciągłości i zmiany*, red. P. Litka, K. Grochecki, E. Solska, Krasnystaw 2018.
- Litka P., *Warszawska i krakowska szkoła historyczna wobec mesjanizmu polskiego. Przegląd stanowisk*, „Koło Historii UMCS” 2018, nr 23.
- Litka P., Kowalik Ł., *Polski mesjanizm romantyczny*, „Przegląd Filozoficzny” 2018, nr 1(105).
- Łon E., *Patriotyzm gospodarczy*, Poznań 2018.
- Małyśka K., *Mesjanizm w polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku. Zarys historii*, Oświęcim 2020.
- Maternicki J., *Mity historyczne, ich geneza, struktura i funkcje społeczne*, [w:] *Metodologiczne problemy badań nad dziejami myśli historycznej. Materiały konferencji naukowej w Krynicy w 1989 r.*, red. J. Maternicki, Warszawa 1990.
- Maternicki J. (red.), *Świadomość historyczna jako przedmiot badań historycznych, socjologicznych i historyczno-dydaktycznych. Materiały konferencji naukowej*, Warszawa 1985.
- Niżnik J., *Mit jako kategoria metodologiczna*, „Kultura i Społeczeństwo” 1978, nr 3.
- Podsiad A., Więckowski Z. (oprac.), *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych dla studiujących filozofię chrześcijańską*, Warszawa 1983.
- Pomorski J., *Polityzacja/mitologizacja historii, czyli w czym neuronauka (i metodologia) może pomóc badaczowi historii najnowszej?*, „Historia@Teoria” 2017, t. 4, nr 6.
- Ryba G. (red.), *Mesjanizm polski i martyrologia narodowa w polskiej sztuce sakralnej i religijnej. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów 2016.
- Samsonowicz H., *Mity w świadomości historycznej Polaków*, [w:] *Oblicza polskości*, red. A. Kłosowska, Warszawa 1990.
- Sayer F., *Public History: A Practical Guide*, London 2015.
- Skoczyński J. (red.), *Mit – historia – kultura. Materiały z V Seminarium Historyków Filozofii Polski*, Kraków 2012.
- Sobeski M., *Cieszkowskiego prolegomena do historiozofii*, Warszawa 1910.
- Stępnik A., *Mity w wiązaniu narracji historycznej*, „Klio” 2015, t. 34, nr 3.
- Szacka B., *Świadomość historyczna (Wnioski z badań empirycznych)*, „Studia Socjologiczne” 2011, nr 1(200).
- Tomicki R., *Mit*, [w:] *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Warszawa 1987.

- Topolski J., *Historiografia jako tworzenie mitów i walka z nimi*, [w:] *Ideologie, poglądy, mity w dziejach Polski i Europy XIX i XX wieku. Studia historyczne*, red. J. Topolski, W. Molik, K. Makowski, Poznań 1991.
- Topolski J., *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa 1995.
- Topolski J., *Metodologia historii*, Warszawa 1968.
- Topolski J., *Mity a problem prawdy historycznej*, [w:] *Historia – mity – interpretacje*, red. A. Barszczewska-Krupa, Łódź 1996.
- Topolski J. (red.), *Studia nad świadomością historyczną Polaków*, Poznań 1994.
- Topolski J. (red.), *Świadomość historyczna Polaków. Problemy i metody badawcze*, Łódź 1981.
- Trzciniński Ł., *Mit bohaterski w perspektywie antropologii filozoficznej i kulturowej*, Kraków 2006.
- Walicki A., *Millenaryzm i mesjanizm religijny a romantyczny mesjanizm polski. Zarys problematyki*, „Pamiętnik Literacki” 1971, t. 62, nr 4.
- Wawrzynowicz A., *Mesjanizm polski w recepcji historiozoficznej Stanisława Garfeina-Garskiego*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2021, nr 2(118).
- Wawrzynowicz A. (oprac.), *Spór o mesjanizm*, t. 1: *Rozwój idei*, Warszawa 2015.
- Wilber K., *Niepodzielone. Wschodnie i zachodnie teorie rozwoju osobowości*, Poznań 1996.
- Williams R., *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, New York 1976–1983.
- Witek P., *Doktryna polityki historycznej – czyli „dramat” w kilku aktach*, „Historyka. Studia Metodologiczne” 2011, t. 41.
- Wojdon J., *Public history, czyli historia w przestrzeni publicznej*, „Klio” 2015, t. 34, nr 3.
- Woźniak M., *O ryzyku (kryjącym się za mitologizacją/polityzacją historii) słów kilka*, „Historia@Teoria” 2017, t. 4, nr 6.

Netografia

- Bielecki K.J., *Uwierzymy w siebie i Polaków*, 3.09.2013, <https://www.pb.pl/uwierzymy-w-siebie-i-polakow-wideo-868105> (dostęp: 20.09.2021).
- Biznes ma narodowość. Patriotyzm gospodarczy może uratować polską przedsiębiorczość*, <https://niezalezna.pl/325053-biznes-ma-narodowosc-patriotyzm-gospodarczy-moze-uratowac-polska-przedsiębiorczosc> (dostęp: 20.09.2021).
- Ciepiela D., *Prezes Enei: Mesjanizm klimatyczny zagraża gospodarce*, 29.11.2011, <https://www.wnp.pl/energetyka/prezes-enei-mesjanizm-klimatyczny-zagraza-gospodarce,156636.html> (dostęp: 20.09.2021).
- Daszkiewicz D., *Różne oblicza patriotyzmu gospodarczego*, „Koncept” 2018, nr 61, https://issuu.com/fundacijainicjatywmłodzieżowych/docs/koncept_kwiecień_2018 (dostęp: 20.09.2021).
- Dębowska M., Koziar J., *Patriotyzm gospodarczy*, <http://www.niedziela.pl/artykul/74126/nd/Patriotyzm-gospodarczy> (dostęp: 12.07.2022).
- Dziewulski T., *Patriotyzm ekonomiczny – czy to ma sens?*, <https://wspieramrozwoj.pl/artykul/82/patriotyzm-ekonomiczny-czy-to-ma-sens> (dostęp: 12.07.2022).
- Farben Lehre, <https://www.farbenlehre.plocman.pl/index3.htm> (dostęp: 20.09.2021).
- Hasło: *Świadomość historyczna*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/swiadomosc-historyczna;3984377.html> (dostęp: 12.07.2022).
- Kostrzewski L., Miączyński P., *Patriotyzm gospodarczy. Czy powinniśmy kupować tylko to, co polskie?*, http://wyborcza.pl/1,155287,13261428,Patriotyzm_gospodarczy__Czy_powinnismy_kupowac_tylko.html (dostęp: 12.07.2022).
- Kozak T. [informacja o artyście], <https://culture.pl/pl/tworca/tomasz-kozak> (dostęp: 20.09.2021).
- Koźmiński K.A., *Między ekonomią a patriotyzmem*, <http://www.institutobywatelski.pl/11278/lupa-institutu/miedzy-ekonomia-a-patriotyzmem> (dostęp: 12.07.2022).
- Krzemień R., *Patriotyzm ekonomiczny – droga do wzmocnienia gospodarki czy droga donikąd?*, „Civitas Hominibus” 2019, nr 14, https://ch.ahe.lodz.pl/sites/default/files/04_ch_14_krzemień.pdf (dostęp: 12.07.2022).

- Łon E., „*Patriotyzm gospodarczy*” nowym kierunkiem studiów, 21.08.2019, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/prof-eryk-lon-patriotyzm-gospodarczy-nowym-kierunkiem-studiow> (dostęp: 20.09.2021).
- Łon E., *Warto być patriotą gospodarczym*, 22.02.2020, <https://wgospodarce.pl/opinie/75746-wartoby-patriota-gospodarczym> (dostęp: 20.09.2021).
- Mesjanistyczne podstawy gospodarki. Rozmowa z dr. Pawłem Rojkiem*, <http://www.tradycjegospodarce.pl/wywiad/155> (dostęp: 12.07.2022).
- Patriotyzm gospodarczy. Historia pewnego złudzenia*, „Kultura Liberalna” 2020, nr 583(10), <https://kulturaliberalna.pl/2020/03/10/pis-patriotyzm-gospodarczy-polska> (dostęp: 20.09.2021).
- Przybył J., *Czy Polska jest Chrystusem Narodów?*, Kongres Nowej Prawicy, Łódź, 9.12.2015, https://www.youtube.com/watch?v=Blkahaj_j1Y (dostęp: 20.09.2021).
- Przybył J., *Polscy romantycy i ich mesjanizm*, 23.11.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=D7g-pu2J8Xts> (dostęp: 20.09.2021).
- Racjonalny patriotyzm gospodarczy*, <https://www.gazetapolska.pl/14418-racjonalny-patriotyzm-gospodarczy> (dostęp: 20.09.2021).
- Rybiński K., *Patriotyzm ekonomiczny*, <https://www.rp.pl/opinie-ekonomiczne/art5527241-patriotyzm-ekonomiczny> (dostęp: 12.07.2022).
- Sajdek W., *Mesjanizm w filozofii Augusta Cieszkowskiego*, „Polonia Journal” 2018, nr 8, <https://poloniajournal.wseh.pl/sites/default/files/article/04-19/polonia-journal-8.2018.12.pdf> (dostęp: 12.07.2022).
- Stodolak S., „*Kupuj polskie*”. *Dlaczego patriotyzm gospodarczy jest pozbawiony sensu*, 17.12.2017, <https://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/1092244,patriotyzm-gospodarczy-w-polsce.html> (dostęp: 20.09.2021).
- Walicki A., *Mesjanizm nie na nasze czasy. Rozmowa z Sebastianem Dudą, Tomaszem Jędrzejewskim, Krzysztofem Oldakowskim SJ*, 22.08.2020, <https://wiesz.pl/2020/08/22/mesjanizm-niena-nasze-czasy-rozmowa-z-prof-andrzejem-walickim> (dostęp: 12.07.2022).
- Wrzosek M., *Rola mitu i stereotypu w kształtowaniu rzeczywistości społecznej*, 16.10.2019, <https://cyberpolicy.nask.pl/rola-mitu-i-stereotypu-w-ksztaltowaniu-rzeczywistosci-spoecznej> (dostęp: 12.07.2022).

Materiały audiowizualne

- Basti, *Co Ci dała Polska*, beat Funk Monster, mix master Nestor, teledysk, <https://www.youtube.com/watch?v=BW3ksgz5klc> (dostęp: 20.09.2021).
- Dark Messiah of Might and Magic*, gra (2006), producent: Arkane Studios, wydawca: Ubisoft, wydawca PL: CD Projekt S.A., <https://www.messiah.acidcave.net>, <https://tvgrzy.pl/wideo.asp?ID=-8077>, https://www.youtube.com/watch?time_continue=4&v=N7A5dwh7YiM&feature=emb_logo, <https://gameplay.pl/news.asp?ID=77614> (dostęp: 20.09.2021).
- Dempsey, *To jest Nasza Polska. Bóg, Honor, Ojczyzna*, prod. T. Seeker, teledysk, <https://www.youtube.com/watch?v=1RzTfx5Qj2s>, <https://cutt.ly/IIG16F0> (dostęp: 20.09.2021).
- Dempsey feat. Evtis, *Ojczyzna. Jan Paweł II. Bóg, Honor, Ojczyzna*, <https://www.youtube.com/watch?v=QT7leGgE824> (dostęp: 20.09.2021).
- Evident, *Bóg, Honor, Ojczyzna*, teledysk (2011), <https://www.youtube.com/watch?v=HGzPzE-abO-w> (dostęp: 20.09.2021).
- Farben Lehre, *Oto emigranci*, cz. 1, album muzyczny: *Bez pokory/My maszyny*, https://www.youtube.com/watch?time_continue=2&v=jINa2Lb4EVY&feature=emb_logo (dostęp: 20.09.2021).
- Kozak T., *Klasztor Inversus*, found footage (2003), <http://tpm.artmuseum.pl/pl/filmoteka/praca/kozak-tomasz-klasztor-inversus?age18=true> (dostęp: 20.09.2021).
- Powrót Króla*, trailer (2019), https://www.youtube.com/watch?v=Q9Cil9jvmq0&feature=emb_logo (dostęp: 20.09.2021).
- Walczak M., *Powrót Króla*, reż. i muzyka: T. Hynek, scenografia i kostiumy: M. Matera, obsada: Popelina – Anna Błaut / Beata Rakowska, Cocomo – Marek Kocot / Krzysztof Kuliński,

Szmira – Aleksandra Dytko, Disco – Maciej Kowalczyk, Król – Anna Kieca, koprodukcja Stowarzyszenia Teatr Nowy Świat oraz Wrocławskiego Teatru Współczesnego, 2019, <https://www.wroclaw.pl/powrot-krola-premiera-we-wroclawskim-teatrze-wspolczesnym>, https://www.wteatrw.pl/Powrot_krola1,10,51 (dostęp: 20.09.2021).

ABSTRACT

The revival of Polish messianism in public history is today an interesting issue for interdisciplinary studies within the framework of the new humanities. This is an important problem for the study of public history with respect to the influence of messianic myth on individual choices. Polish messianism, present in the political, social, economic, and technological spheres, as well as in the words of songs, computer games or video art, often not expressed directly, is becoming an important element of contemporary culture.

Keywords: Polish messianism; messianic myth; new humanities; public history

